

tilføje, at netop denne side af diplomforskningen siden bogens fremkomst i 1936 har befundet sig i en så frugtbar udvikling, at det formentlig havde været hensigtsmæssigt at foretage en ajourføring.

Anden halvdel af den lille bog rummer en meget selvbevidst (og nu forældet) oversigt over den østrigske og tyske diplomforsknings resultater. Afslutningsvis kan man notere sig, at ubefæstede sjæle stadig kan søge husværelse hos Santifaller; ligesom i førsteudgaven (s. 49 f.) fremtræder det tredje rige som den germanske diplomatiks forjættede land.

E. LADEWIG PETERSEN

OLDTID OG MIDDELALDER

JOHN VAN SETERS: *The Hyksos, A New Investigation*. New Haven and London, Yale University Press, 1966. xix + 220 s. Illustreret. 48 sh.

Denne doktorafhandling beskæftiger sig med et emne, som ofte har optaget forskere inden for Vestasiens og Ægyptens historie og arkæologi, nemlig Hyksos, der i de gammel-ægyptiske tekster er betegnelsen for fremmedherskerne i Ægypten 1730 til 1580 f.C. Den ægyptiske historiker Manetho (ca. 280 f.C.) kaldte Hyksos »et orientalsk folk af uanselig oprindelse, hvis komme var uforudset«. Forfatteren nævner i indledningen de to muligheder, som man hidtil er nået til: På den ene side står T. Säve-Söderbergh og A. Alt, som begge mener, at man ikke kan tale om en stor Hyksos-invasion i Ægypten, og at Hyksos ikke kan forbindes med den hurritiske bevægelse men snarere med amurriternes bosættelse i Fønikien-Palestina. På den anden side står W. Helck, der fuldtud accepterer Manetho's syn på Hyksos og desuden knytter dem sammen med hurriterne.

I bogens første afsnit (*Archaeology of the Middle Bronze Age*) behandler forfatteren de forskellige underafdelinger af Mellemste Bronzealder (forkortet til MB), som han sætter til at begynde ca. 2200 f.C. og ende ca. 1550 f.C. Udgraveren af Jericho, Dr. Kathleen Kenyon, har derimod en anden inddeling, idet hun, ligesom J. H. Iliffe, mellem slutningen af den Tidlige Bronzealder (TB), ca. 2160 f.C. og tiden ca. 1850 f.C., indskyder en periode, som kaldes den Intermediære TB/MB Periode. Da der i dette tidsafsnit skete et totalt kulturbrud både i Syrien og Palestina, idet begge områder oversvømmedes af halvnomadiske folk, mener Miss Kenyon med rette, at det er vildledende at give en sådan overgangsperiode betegnelsen MB I (CAH² Nr. 48. 1966).

Med de nye folk kom der nye former for våben, keramik og gravskikke. For Syriens vedkommende findes der klare beviser for, at landet blev invaderet af skarer, som ikke var urbaniserede i samme grad som befolkningen i den foregående periode. I Palestina dukkede der nye keramiske former op, som kan føres tilbage til Syrien. De kendes bl. a. fra Hama J's tidligste faser (jvf. E. Fugmann, *Hama II*. Kbhvn. 1958, p. 49-58), Qatna Grav 4 og Ras Shamra II, 1. Keramikken fra alle disse steder er i familie med den, som optræder under Akkaddynastiet i det mellemste og nedre Mesopotamien. D.v.s. at Palestina formentlig er blevet invaderet fra nord af amurriterne, som også nævnes i de bibelske fortællinger. I Ægypten er der i Gamle Riges kontekst (2500-2200 f.C.) blevet fun-

det store forrådskar dækket med et kæmmet mønster. De stammer fra Fønicien eller Syrien, hvor de f.ex. findes i Hama J 4, i Palestina og i Megiddo XV. Der har altså på dette tidlige tidspunkt været nogen forbindelse mellem amurriterne og Ægypten. De i 1960 reviderede C 14 dateringer af Hama J 5-4 er 2210 ± 120 og 2335 ± 124 f.C. Dem har Van Seters ganske vist overset; men de synes at understøtte hans antagelse, at hans MB I (= TB/MB) må begynde før 2200 f.C. Slutdatoen sætter han til ca. 1900 f.C. Der er ingen forbindelse mellem hans MB I og MB II, idet bruddet ved slutningen af den nomadiske okkupation er ligeså iøjnefaldende som begyndelsen. Der dukker atter nye byer op, nye våben, ny keramik etc. Fra MB II kan der derimod påvises en forbavsende ensartethed i kulturen fra Nordsyrien til Sydpalestina. Forfatteren gør opmærksom på, at den første del af perioden MB II A (1900 og 1750 f.C.) (Miss Kenyon's MB I = 1850-1800 f.C.) ikke er så vel repræsenteret i Palestina, og det kan skyldes, at landet efter invasionens ophør kun langsomt er blevet befolket af grupper, som genoptog et byliv. Det er på dette tidspunkt, at der igen etableres udstrakte handelsforbindelser med Syrien/Palestina og Ægypten. MB II B-C (1750-1550 f.C.) (Miss Kenyon's MB II, 1-5) dækker perioden XIII dynasti og den egentlige Hyksostid = II Intermediære Periode i Ægypten. Den er repræsenteret i Tell Beit Mirsim E-D og i Megiddo XII-X. Gennem de nylig afsluttede undersøgelser af materialet fra de danske udgravninger i Shilo er det blevet konstateret, at sidstnævnte sted netop er blevet bebygget og befæstet i denne periode (se foreløbig Marie-Louise Buhl, *Bibelens Shilo*, i Nationalmuseets Arbejdsmark 1967, s. 129-138).

Som bevis for at forbindelsen mellem det indre Syrien og Palestina bliver langt svagere i MB II B-C anfører Van Seters, at den specielle Tall Yahudiyya-vare var meget almindelig i Palestina, men så at sige mangler i Orontesdalen. Hertil må dog bemærkes, at de forskellige former for denne gråsorte indprikkede vare må have samme oprindelse nordpå; men dens former bliver efterhånden omdannet efter den lokale keramik.

Ligesom Yadin forkastede Van Seters med rette den tanke, at glacis, som i Syrien og Palestina i anden halvdel af MB II anvendtes i byernes forsvarssystemer, skulle være opfundet af Hyksosfolkene. Denne form for befæstning er snarere et resultat af en udvikling, som begyndte før Hyksos.

Første del af Van Seters bog viser, at forfatteren er velbevandret både inden for Palestinas og Syriens arkæologi. Ofte møder man en alt for stor ensidighed hos de arkæologer, som beskæftiger sig med Palestinas arkæologi. Det er glædeligt at konstatere, at Van Seters fuldt ud har draget nytte af Ejnar Fugmanns *Hamaværk*. Selv Kathleen Kenyon ser f.ex. i sin bog *Amorites and Canaanites*, Oxford 1966, ganske bort fra Hama materialet til trods for, at hendes 2. kapitel bærer overskriften *The Intermediate Early Bronze-Middle Bronze Period in Syria*.

Bogens anden del (*The Hyksos in Egypt*) synes at være den svageste, idet Van Seters her vover sig ind på områder, hvor filologerne bedre behersker stoffet. Det er netop også fra deres række, at han angribes (se H. Goedickes anmeldelse i *American Journal of Archaeology* 71, 1967, s. 412 f., og R. North i *Orientalia* 36, 1967, s. 255 f.). Ingen af disse to forskere kan acceptere Van Seters forsøg på at datere den litterære text Ipuwer's Admonitions i Leiden til II Interme-

diære Periode og til Hyksosvældet i Ægypten. Van Seters filologiske undersøgelser af visse stednavne, som han mener ikke kan have været anvendt i Ægyptens I Intermediære Periode (ca 2200–2000 f.C.), er direkte forkerte. En af vor tids største ægyptologer Sir John Gardiner skrev om dette berømte skrift, som han har bearbejdet udtømmende i en større afhandling: »However that may be, the trustworthiness of the Leyden Papyrus as a depiction of Egypt in The First Intermediate Period is indisputable« (A. Gardiner, *Egypt of the Pharaohs*. Oxford 1961, s. 110).

I slutkapitlet fremhæver forfatteren, at man bør borteliminere ordet »Hyksos«, idet det indebærer en falsk etnisk bibetydning og derved isolerer de fremmede i Ægypten fra deres oprindelse. Han foretrækker at tale om amurriternes herredømme over Ægypten i den II Intermediære Periode. Hertil må siges, at hurritiske navne også er blevet fundet i Ægypten i ovennævnte periode, selvom de semitiske var de dominerende. Ved Hyksos kan ikke forstås et bestemt folk, men mange folkeelementer.

Bogen er udstyret med en udtømmende bibliografi; men billedmaterialet er langt fra tilstrækkeligt. Man mangler f.ex. gengivelser af de berømte ægyptiske relieffer fra Beni Hasan med fremstillinger af asiater (ca. 1890 f.C.) og af Cairo-museets måske samtidige dobbeltstatue af granit visende »De Fiskeofrende« (W. Wolf, *Die Kunst Ägyptens*. Stuttgart 1957, s. 330), som også anses for asiater.

MARIE-LOUISE BUHL

FRIEDRICH BEHN: *Die Bronzezeit in Nordeuropa. Bildnis einer prähistorischen Hochkultur*. Urban Bücher. Die wissenschaftliche Taschenbücherreihe. Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1967. 120 s. Ill. 4,80 DM.

Den foreliggende lille bog søger, som undertitlen angiver, at give en samlet fremstilling af bronzealderens cettusindårige historie i Nordeuropa. I en række kortfattede kapitler beskrives de sider af den nordeuropæiske bronzealderkultur, som det arkæologiske fundstof giver indblik i: handel, håndværk, bosættelsesproblemer etc.

I et indledningskapitel gør forfatteren, der er forhenværende professor i Leipzig, rede for sine metodiske grundsynspunkter og viser her sin tilknytning til kredsen af arkæologer omkring den i 1931 afdøde østpreussiske forsker Gustav Kossinna. Synspunkterne har deres oprindelse i den tyske »kulturkredslære«, og set i lyset af den udvikling, nordeuropæisk arkæologi har gennemgået siden 2. verdenskrig, virker en lang række af bogens resultater temmelig forældede. De enkelte kapitler er overskuelige og let læste, men hyppigt kunne man ønske sig en ajourføring af det fremlagte materiale. I kapitlet om bosættelsesformerne (s. 48 ff.) hævdes f.ex., at man fra den nordiske bronzealder ikke kender fund af hustomter. Forfatteren går her uden om den forskningsvirksomhed, der efter krigen har bragt ikke så få bopladsanlæg for dagen, og gennemgangen af bosættelsesproblemerne bliver derved præget af alvorlige mangler. Endnu svagere er en lang række af de fremsatte hypoteser, f.ex. angående en »anatolsk kulturindflydelse«, som fra Sortehavet via floderne Dnjepr og Weichsel skulle have